

G. M. Cantacuzino – Inedite

Georgeta FILITTI

Abstract: In the town named Iași, year 1915, two teenagers make the magazine “Încercări”. During three years G. M. Cantacuzino and Gh. I. Brătianu make this publication which is the start, yet unknown, to their high destiny in the Romanian world. G. M. Cantacuzino as a brilliant architect and writer, Gh. I. Brătianu as an historian and political figure.

(G. M. Cantacuzino; G. B. Cantacuzino; reviste; corespondență)

 În Iași anul 1915, doi adolescenți, fermecători în neliniștea lor creatoare, întemeiază revista „Încercări”, sortită să rămână inedită. Vreme de trei ani, G. M. Cantacuzino și Gh. I. Brătianu – căci despre ei este vorba – întocmesc număr de număr această publicație ce anunța, neașteptat și tulburător, excepționalul lor viitor în lumea spiritului românesc.

Contribuția istoricului Gh. I. Brătianu am avut prilejul s-o înfățișăm în paginile “Anuarului Institutului de istorie și arheologie din Iași”. Cititorul curios află tot de acolo și istoria mai amănunțită a revistei.

În paginile ce urmează publicăm trei texte ale viitorului arhitect G. M. Cantacuzino; e vorba de două scrisori (cea dintâi precedată de o „Predoslovie”), inserate în nr. 7 și 8 din lunile aprilie și mai 1916 și de „Vis și Peatră. Schiță istorică (fragmente)”, din nr. 7-10, aprilie-iulie 1917. G. M. Cantacuzino și-a asumat și aspectul grafic al revistei. Iată de ce reproducem, din păcate în alb-negru, și câteva din coperțile desenate de el.

Georgeta Filitti

Predoslovie

Eram într-o zi de toamnă în casa părintească cu miros de tămâie.

Afară bătea vântul și plopii se plecau. Peretele văruiat cu pete gălbuie avea portrete șterse cu priviri de icoane.

Le cunoșteam de mult aceste chipuri vechi cu fețe lungite.

Și ca să știu și eu ce au trăit odată, am căutat prin sertare scrisori de-ale lor.

Pe hârtii îngălbenite am citit aceste rânduri pe care le scriu și eu aici.

Dar nu le veți pricepe, poate, foarte bine, căci nu cunoașteți casa mea bătrânească cu miros de tămâie.

Iași, 16-17 aprilie

Scrisoarea I (fragment)

Deci am plecat de la Iași cu trăsura în ziua de 3 septembrie. Crăpa abia de ziuă când am părăsit orașul. O zi potrivită cu gândurile mele. Ploua și cerul era negru, cu nori foarte aproape de pământ. Pe când trăsura își urma încet drumul stricat de atâta ploaie, mă gândeam la vorbele mamei: “N-o să uiți portretul Ilenei din camera albastră, vei lua și picturile, dacă ai loc în trăsură și câteva fotografii”. Tata adăugise: „Nu uita cărțile cele mai vechi”.

Deci era adevărat, nu mai era nici o îndoială, vindeam moșia cu casă cu tot! De când afacerile mergeau prost, deseori tata zisese în treacăt: „Trebuie să vând Păușeștii”. Și eu speram mereu că nu se va întâmpla această nenorocire. Și iată că într-o bună zi, întorcându-se pentru masă, tata ne-a zis cu ochii lăcrămând: „Am vândut-o!” Și de atunci jalea n-a mai părăsit casa noastră. Parcă murise cineva .

Și acum în această zi jalnică de toamnă mă duceam ca străin în moșia străveche să iau cele din urmă amintiri ale celor morți. Cu cât se apropia trăsura, cu atât mă simțeam mai înfricoșat. Îmi era rușine să calc în această casă ca un străin și mi-era frică s-o părăsesc pentru totdeauna. Cine știe ce o să devie.

Cu părăsirea casei văruite, cu intrarea boltită, cu părăsirea grădinei și a bisericei se duce pentru mine tot farmecul care-l avea familia noastră. Acum o să fim ca toți ceilalți oameni din lume, pe când înainte eram în raiul nostru cu totul alții. Firea noastră era alta când eram acolo. Eram așa de strâns legați cu acest colțisor de pământ, încât rupându-ni-l, ne-am lăsat sufletul acolo. Pe la șapte, ajunseseam la intrarea satului. Unii țărani lucrau cu nevestele, copiii luau drumul școlii. Fiecare dată când întâlneam o față cunoscută, mă pituleam în fundul trăsuri căci îmi era rușine să dau ochii cu dânșii, ca și cum aș fi făptuit o nelegiuire. Și cine știe dacă nu era o nelegiuire această părăsire. Căci noi iubeam pe țărani și ne îngrijeam de dânșii. Îi cunoșteam pe toți și ei ne cunoșteau. Cei care ne vor înlocui, vor rămâne mulți ani străini, chiar dacă vor fi buni, căci țaranul, bietul, nu-i încrezător. A fost păcălit prea des.

Când oamenii văzută că trăsura luă drumul casei boierești, se uitară cu mai multă băgare de seamă la ea. Cei cari mă recunoscuseră, mă priveau mirați nepricepând ce căutam eu acolo, deoarece moșia nu mai era a noastră.

Dându-mă jos, fui întâmpinat de bătrânul Neculae, vechiul nostru servitor care rămăsese acolo pentru vânzarea cailor. Nu mi-a zis nici o vorbă la început. Ochii săi sclipeau de necaz și de jale. De la întâmplarea nenorocirii îmbătrânise mult. Mergea mai încet, cocoșat, târând picioarele.

Suirăm scara de stejar care ducea la cerdac. Acolo începu chinul grozav. Fiecare cameră aducea în stoluri aduceri aminte, fiecare amănunt rezuma o clipă de viață.

Aveam simțământul că eram mort de mult, că reînviaseam și că reveneam după mulți ani în casa strămoșească, nenorocit de a nu mai găsi pe ceia ce iubeam.

După ce umplusem o ladă cu portrete, desemnuri, mici fotografii, statuete, cărți roase cu foi îngălbenite, am vrut să fac o plimbare în grădină. Chinul fusese însă prea lung. Și, ca să-i pun capăt, am sărit în trăsură. Bătrânul Neculae mi-a sărutat atunci mâna zicând: „De ce nu luați și moaștele din țințirim?”

G. B. Cantacuzino
București, 20/3 aprilie 1916

București, Paștile, 18...

Dragă Anca,

Îmi pare rău că nu-mi pot părăsi munca pentru Sfintele sărbători. Te sărut deci de departe, urându-ți vacanțe vesele. În noaptea Învierii m-am dus la biata mătușe Ileana. Nu s-a lăsat de bocete de când i-a murit Maria. Nu știi ce drăguță îi este grădina. Din partea uliței se văd niște copaci mari de ai crede că este intrarea unui parc; o alee de lilioci ce se împarte în două înaintea unui stufiș înalt ce ascunde casa duce până la ușă. Casa e ciudată. Două ferestre mari la stânga, două la dreapta, în mijloc o ușă înaltă care are în fiecare parte câte un leu de peatră. De afară, cu grădină, cu stufișuri, cu lilioci ai crede că este un cuib de îndrăgostiți. Când intri însă ți se schimbă părerea. O icoană brâncovenească împodobeste peretele din fund. Dedesupt se găsește un scăunel pentru rugăciune; câteva bănci de stejar cu săpături grosolane sunt de-a lungul celorlalți pereți. Salonul parcă este un colț din hala de vechituri. Totul e negru și rupt, toți scaunii /sic!/ scârțâesc când te așezi pe dânșii. Această tonalitate întunecată a mobilelor cu albul varului de pe pereți dă o înfățișare macabră acestei camere. Și acest tablou e și mai trist când bătrâna mătușă Ileana intră cu hainele sale de doliu, cu părul alb, încetișor, cu pași grei.

La masă mi-a vorbit: numai de draga sa Maria. Și vorbea atât de mult încât uita să mănânce. Eu îi ziceam mereu: „Mănâncă, mănâncă!” dar ea răspundea: „Lasă-mă, Nicu, lasă-mă, că de un an n-am mai vorbit cu nimeni, îmi face bine să vorbesc, îmi face bine!”

După ce sfârșirăm de a mânca, servitorul ne aduse scaunele afară. Seara era minunată. Orașul nu se vedea, dar echoul zgomotos al străzilor venea până la noi.

Atunci a început să mă întrebe amănunțit asupra pierderii Păușeștiului. Pe când îi povesteam eu această jalnică întâmplare, ea mă întrerupea din când în când și zicea: „Măcar de ați fi păstrat casa! Nu-mi vine să cred că ați pierdut totul!”

Pe urmă m-a întrebat despre hotărârile mele. Eu i-am răspuns că am venit la București să muncesc, să pot da înapoi părinților mei liniștea pierdută, să asigur viitorul nostru. Pe când vorbeam, am întrezărit, cu groază, un surâs amar dar aproape nevăzut pe buzele bătrânei, surâs care zicea parcă: „Degeaba, degeaba, copile, e prea târziu acum!”

Și noaptea veni pe când noi vorbeam, eu de viitor și ea de morți.

M-am uitat la ceas. Era unsprezece și jumătate. I-am zis: „Hai! Nu ne ducem la Înviere?”

Ea mi-a răspuns: „De când mi-a murit copila nu mă mai duc la biserică, căci am băgat de seamă că rugăciunile noastre nu schimbă într-un nimic mersul lucrurilor de pe pământ. Învierea Mântuitorului era pentru mine simbolul speranței. Când eram mai tânără, când îmi trăia copila, sufletul meu se învoia în fiecare an, în fiecare an se oțelea din nou în noaptea Învierii. Acum, de zece ani, sufletul meu a murit. Și azi de m-aș duce să mă închin, de aș cânta cu vocea mea răgușită „Cristos a înviat!”, sufletul meu tot printre cei duși ar rămânea.

N-am răspuns nimica. Nici eu nu m-am dus la biserică. Am priceput că sufeream amândoi de același chin. Aveam fiecare morți în suflet. Ea, un copil și eu un neam întreg ce și-a pierdut pământul!

G. N. B. Cantacuzino

Vis și Peatră

Schiță istorică (fragmente)
de G. M. N. B. Cantacuzino

- Ești bine venit la curtea mea, meștere, ești bine venit. Am mare nădejde că prin tine voi putea să-mi văd visul cu ochii, să-mi văd visul clădit. Așează-te pe jilț lângă mine și spune-mi dacă ai întâmpinat greutăți multe în lunga ta călătorie.

- Prea mărite doamne, călătorind ca un sărac, numai cu un cal, m-am strecurat până la tine. Eram la Stanbul când am auzit prin niște călugări greci că un voevod al unei țări creștine umblă după meșter pentru a clădi o biserică a cărei bogăție și frumusețe să întrecă toate celelalte locașuri sfinte din țara lui și din toate țările din prejur. Atunci m-am dus la prea sft. și mult milostivul episcop Eustasie care din țara păgânilor la curtea măriei tale m-a trimis.

- Da, sfința sa mi-a scris și în scrisoarea lui spunea că ești armean, parcă?

- Sunt armean, prea mărite doamne, însă nu cunosc țara mea. M-am născut pe pământ păgân.

- Îmi pare rău că nu-ți cunoști pământul căci prin cărți am citit că acolo sunt biserici de o frumusețe neîntrecută, clădite toate în marmoră curată cu vine albastre și că soarele acolo este atât de cald încât cărămizile se fac ca piatra.

- Doamne, cu ochii nu le-am văzut. Dar părinții mei mi-au povestit despre ele și vorbele lor s-au împietrit în amintirile mele așa de bine, așa de amănunțite, încât le văd mereu în mintea mea, cu turlile lor subțiri, unde piatra galbenă ruptă din stâncile pustiului Arabiei și cărămizile roșii ca sângele se împreună în desemnuri plăcute care strălucesc în soare.

- Poveștile lor n-au fost oare basme?

- Și dacă sunt basme, cu atât mai bine, căci un basm înseamnă viața văzută cu ochi de copil sau de oameni foarte buni. Și cu astfel de ochi nu se văd decât lucruri frumoase, cele urâte sau fără însemnătate se uită. Dacă acuma ai dori, mărite doamne, ca să-ți clădesc o biserică așa cum o dorești tu, așa cum sunt în țara mea, aș face una poate mai frumoasă căci gândurile mele nu s-ar lovi de nimic adevărat. Aș clădi această biserică cu amintirile mele din călătorii, amintiri cari mi-au rămas ca niște cărți foarte vechi, mult răsfoite în minte și cu basmele părinților mei.

- Dar la noi, meștere, poporul e obișnuit cu biserici cu o înfățișare anume, așa cum sunt numai la noi, mici, cu turla joase, cu uși strâmte, cu ferestre înguste și o catapiteazmă săpată în lemn, cu flori multe ce se perd în alte flori. Dorința mea este să-mi împodobești o astfel de biserică clădită după datina țarei, cu toate frumusețile basmelor tale. Nu vreau ca odată să vie vremuri în care oamenii să spuie: „Această biserică este clădită de un străin”, și se vor întoarce în altă parte. Vreau ca biserica mea să fie crescută din pământul Munteniei, să se vadă că românii au lucrat-o; împodobește-o cu desemnuri ca în țara ta; fă-o să strălucească; fă ca ochiul să se pearză în horbotele tale de peatră; în adâncul sufletului tău mai cere amintirilor scule; dar du-te mai ales să ceri învățatură morților noștri al căror suflet locuiește în vechile biserici întunecoase.

- Mărite doamne, toți creștinii din răsărit slăvesc într-un fel pe Dumnezeu, căci același soare încălzește pământul lor și aceiași boltă albastră cu străluciri de oțel le cuprinde țara. Și dacă în țara mea sunt biserici mai înalte, clădite în stânci adesea străvezii, poleite cu aur, aceasta înseamnă că acolo a fost odată un regat puternic și bogat care a căutat să întrecă Bizanțul. În țara ta, puține sunt bisericile bogate. Toate-s mici, ascunse în păduri, clădite de voievozi săraci care, luptând mereu, se rugau supt copaci și odată morți

se întindeau într-un mormânt îngust ale cărui lespezi se perdeau printre petrele bisericii unde sfinți cu chipuri de morți se uită mirați la tine. Sufletul vostru este înalt! Voi sunteți însă ca acești zugravi săraci al căror cap e ars de visuri nesătute de credință, însă care neputând să-și cumpere poleială bună fac chipuri fără măreție, cu pământ și praf de cărămidă. Voi ceti letopisețele voastre, mă voi îngenunchia pe mormintele marilor voveozi, voi ghici privirea sfinților de pe pereți, cântările din bătrânele mânăstiri îmi vor povesti suferințele voastre, cetatea mare de munți îmi va spune câte lupte a văzut, pădurile întunecoase îmi vor șopti basmele românilor tăi. Voi clădi o biserică măreață pe al cărei întins al pereților voi lucra zugrăveli adânci de peatră, pe care le voi polei cu aur și smalt de la Moscova, în jurul ferestrelor voi săpa flori pe care le voi înflori pentru veșnicie. Ușa va fi mare eară trepte împărătești se vor urca pînă la ea. Această biserică va răsări din pământ ca o răzbunare în contra vrăjmașilor nemiloși care vă aruncaseră în sărăcie.

*
* *
*

Ușa de lemn se închise după dânsul. Era întunec. Călătorul rămase astfel câteva clipe uitându-se fără să vadă. După ce ochii lui se obișnuiră cu albastra întunecime a locului, el văzu că nu era singur în acest locaș care se perdea în bolți. În jurul său erau oameni palizi, cu chipuri mâncate de durere, ai căror ochi negri priveau cu asprime dar bunătate. Obrajii erau subțiați ca obrajii de morți ear mâinile lor slabe se agățau de niște haine care nu se vedeau. Unii dintre ei erau tineri și aveau plete deschise care cădeau pe umerii lor. Umerii fiind însă prea înguști nu le puteau răzima și pletele cădeau mai departe. Alții erau bătrâni, ținând cărți în mână, părul lor căzuse de mult și capul lor gol era lucios ca o peatră poleită de vremuri. Acuma călătorul vedea și hainele acestor cerșetori. Toate erau de culoare închisă. Stofele din care erau croite aveau străluciri de mătăsuri... Ici și colo câte o peatră scumpă scânteia. Și dedesubtul acestei haine eșiau picioare însângerate de un drum de suferinți. Printre cutele hainelor se zăreau corpuri mâncate de boli. În jurul capetelor erau cercuri de lumină.

.....

Deodată văzu prin ferestrele înalte și strâmte o rază de soare din cer. Lumină se făcu... Sfinții dispărură. Călătorul nu mai vedea în fața lui decât o mare catapiteasmă aurită în care erau tăiate trei uși. Și între aceste uși erau stâlpi înguști pe care se răzimau alte șiruri mai mici de stâlpi. Și așa se înălța mereu catapiteazma până ce ultimii stâlpi se perdeau în flori, eară sus de tot o cruce își întindea brațele sale. În mijlocul acestei lumini aurite se vedea într-un lung șir de zugrăveli viața lui Hristos. De la nașterea într-o noapte cu stele în care veniră craii din Răsărit până la răstignirea într-o seară înourată pe Golgota cel sterp, tot era zugrăvit acolo, toată viața de suferinți se înălța prin stâlpi și flori de aur până la cruce.

.....

Soarele cădea mereu în pânze străvezii. Acum și bolțile se luminau. Un cer întreg păreau ele cu toți îngerii și arhanghelii ce zburau. În dreapta catapetezmei, acolo unde boierii se adună lângă vovod, un Dumnezeu împărătesc ședea pe un jilț de aur, un

Dumnezeu cum îl pricepură numai oamenii luminați din Răsărit, care avea în privirea sa trecutul și viitorul, în hainele sale soarele dătător de viață cu toate stelele din cer ca petre scumpe. În fața Lui, dincolo de fereastră, stătea un om măreț, îmbrăcat în zale de oțel, un om mare, cu peptul larg, a cărei manta cădea în cute grele. Purta o coroană înaltă, cu o cruce. Și printre ramurile ei încărcate de petre lucioase se vedea un păr întunecat și aspru. Ochii săi cenușii se uitau la Dumnezeu care ședea în fața lui. Un copil era lângă dânsul, ținând în mâini o biserică.

*
* *

Călătorul eși din biserică plimbându-se în jurul ei. Seara se făcuse. Lumina era de mult oprită de munți. Jos, la picioarele mănăstirii Oltul se frământa mereu. Capul călătorului era încărcat de visuri. El rămăsese mult în locașul sfânt, până ce întunecimea îl gonise. Acum el se uita la fereștri. Nici una nu se asemana. Fiecare avea o altă podoabă de flori de peatră. Între ele șirurile de cărămidă și de peatră se suprapuneau până ce le înconjurau toate. Subt acoperișul plumbuit cu meșteșug stâlpuri /sic!/ mici întortochiați prindeau cu ajutorul unor arcuri ușoare desemnuri făcute cu petre care aveau culoarea florilor.

.....

Chiliile ațipiseră. Ușa de fer tocmai se închidea pentru trecerea nopții. În biserică se auzea cântecul rugăciunii de seară. Călătorul se așeză atuncea la marginea fântâniei care e în dreapta bisericii și rezământu-și capul de peatră se gândea: „Să fac o biserică mai măreață ca toate bisericile din țara lui, îmi cere voevodul. Cum voi putea oare? Aș trebui să am sute de suflete în mine ca să mă înalț deasupra acestei vechi biserici a Coziei înfrumusețită de oameni și de timp”.

2 aprilie 1917, Iași
G. N. B. Cantacuzino

